
OCENE IN POROČILA

Marko Jesenšek (ur.): *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Maribor: Slavistično društvo Maribor (Zora, 32), 2005. 455 str.

Zbornik skuša zaobjeti čim širši spekter aktualne leksikološke problematike slovenskega jezika. Osredotoča se na raziskovanje leksikološko-leksikografskih problemov v knjižnem jeziku in narečjih, in sicer glede na razmerje diahronija – sinhronija (razvoj besedja in njegovo jezikoslovno interpretacijo v slovenski jezikoslovni literaturi od 16. stol. dalje avtorji zasledujejo tudi z vidika implikacij za sodobno jeziko(slo)vno resničnost), hkrati pa izpostavlja še vidik protistavnosti v smislu stika slovenskega jezika s sosednjimi jeziki (nemščina, madžarščina, italijanščina, slovanski jeziki) in globalnim jezikom (angleščina) ter dinamičnega prepletanja oz. prehajanja med različnimi (jezikovnozvrstnimi) kodi slovenščine. Oblika zbornika zagotavlja, da so jeziko(slo)vni fenomeni obravnavani zgoščeno, različen pristop avtorjev k problematiki pa omogoča njeno dovolj pestro predstavitev.

Zbornik sestavlja 30 na 455 straneh predstavljenih prispevkov. Z izjemo razprave v poljščini in s slovenskim povzetkom, ki zbornik zaključuje, so prispevki napisani v slovenščini. Vključeni so v tri (nenaslovljene) sklope. Tematska razdelitev je smiselna in pregledna, zasnovana pa je tako, da omogoča povezovanje sorodnih prispevkov, ki so glede na vrhovno merilo delitve vključeni v različne tematske sklope. V prvem sklopu, ki obravnava zlasti leksikološka vprašanja, kot se kažejo v slovenskih narečjih, je predstavljenih 11 prispevkov: M. Jesenšek, *Besedoslovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*; J. Toporišič,

Iz madžarščine prevzeto v slovenščino; Z. Zorko, *Gozdarsko in lesarsko izrazje v vzhodnih koroških govorih*; M. Koletnik, *Izposojenke v narečnih poimenovanjih, vezanih na vrt in sadovnjak, v rogašovskem govoru*; A. Medved, V. Smole, *Trboveljski govor in rudarska kuharska leksika*; J. Škofic, *'Povabljeni na svatbo' v slovenskih narečjih*; B. Rajh, *Severozahodnoprleška osebna imena*; H. Maurer-Lauegger, *Jezikovno spreminjanje – teoretska razmišljanja in raziskovalna praksa*; P. Weiss, *Frazeologija v (slovenskem) narečnem slovarju*; R. Cossutta, *Frazemi v kraškem narečnem prostoru*; K. Marc Bratina, *Frazeologija v slovenski Istri*. Drugi sklop je posvečen raznovrstnim leksikološkim raziskavam sodobnega slovenskega, zlasti knjižnega, jezika: V. Jesenšek, *Frazeologija v splošnih dvojezičnih slovarjih. Razmislek ob nemško-slovenskih slovarjih avtorjev Debenjak*; E. Bernjak, *Frazemi s sestavino drevo v slovenskem, madžarskem in nemškem jeziku*; I. Stramljič Breznik, *Poskusni zvezek besednodružinskega slovarja slovenskega jezika za iztočnice na B in elektronska obdelava podatkov*; A. Vidovič Muha, *Medleksemski pomenski razmerji – sopomenskost in protipomenskost*; N. Logar, *Filter vrečka ali filtrevrečka, foto posnetek ali fotoposnetek, ISDN paket ali ISDN-paket?*; A. Žele, *Novjša leksika z vidika aktualizacije pomenov in tvorbenih usmeritev*; P. Jurgec, *Fonološke in morfonološke značilnosti mlajšega prevzetega besedja*; A. Valh Lopert, *Besedje v pogovornih oddajah Radia Maribor*; V. Mikolič, *Izrazi moči argumenta v znanstvenih besedilih*; D.

Unuk, *Apelativi s hipokoristično funkcijo kot deiktična sredstva*. V zadnjem sklopu so zbrane razprave, ki raziskujejo leksikološke pojave predvsem z vidika zgodovine slovenskega jezika: L. Bokal, *Besedoslovje v slovensko pisanih slovenskih slovnica*; M. Humar, *Protipomenskost v slovenski jezikoslovni literaturi*; A. Legan Ravnikar, *O terminoloških besednih zvezah v krščanski terminologiji preteklih dob*; M. Merše, *Glagolski priponi -ova in -ava v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*; F. Premk, *Bratovska ljubezen, k'ljubi in k'ljubu pri slovenskih protestantskih piscih*; I. Orel, *Izmenjava in ustaljevanje besedja v slovenskem dvojezičnem slovaropisju 19. stoletja*; J. Narat, *Elementi slovaropisja v Primčevih delih*; M. Bajzek Lukač, *Madžarske izposojenke v Küzmičevem prevodu Novega zakona*; E. Tokarz, *Zróznicowanie południowosłowiańskich standardów językowych*.

Zaradi obsežnosti zbornika se bomo v nadaljevanju omejili na predstavitev ugotovitev avtorjev zlasti v zvezi s frazeologijo in leksikološkimi vprašanji sodobnega slovenskega, predvsem knjižnega, jezika, ki se z vidika sodobnega jezikoslovja kažejo kot najbolj relevantne.

Prispevki v prvem delu zbornika prinašajo predvsem popise in analizo različnih segmentov narečnega besedja (tudi terminološkega), katerega zgodovino nastanka avtorji zasledujejo zlasti z vidika njegove (ne)avtohtonosti (Z. Zorko, M. Koletnik, A. Medved ter V. Smole, J. Toporišič), izpostavljene pa so tudi posebnosti v narečnem besedotvorju (J. Škofic, B. Rajh). Izdvojiti velja prispevek A. Medved ter V. Smole, ki prinaša prvi opis trboveljskega krajevnega govora v strokovni literaturi. Vsebinsko v prvem sklopu izstopa razprava H. Maurer-Lausegger. Dragocena je še zlasti zato, ker obravnava sodobne poglede na jezikovno spreminjanje, tj. področje, ki je v slovenskem jezikoslovju manj raziskano. Poudarjena je misel, da teorija jezikovnih sprememb ni teorija zgodovine jezikovnih pojavov, ampak

teorija dinamike stanja v jeziku. Govorci jezika v nasprotju s tem spreminjanje jezika sicer opažamo, vendar ga ne dojemamo kot kontinuiran proces. Spremembe občutimo kot propad nekega stanja, kljub temu da na sinhroni ravni tega propada ne moremo locirati in identificirati. Avtorica poudarja, da se jezik in jezikovne preobrazbe kontinuirano dogajajo v času, prostoru in med skupinami govorcev ter da so med glavnimi razlogi za jezikovno spreminjanje jezikovna večvrstnost (zlasti jezikovnega standarda), medjezikovni stiki in nehomogenost jezika, tj. prepletenost in dinamično soobstojanje različnih kodov v jeziku.

Prvi sklop zbornika zaključujejo trije prispevki o narečni frazeologiji, frazeološko problematiko knjižnega jezika pa obravnava tudi prva dva prispevka drugega sklopa zbornika. Frazeografski razpravi (P. Weiss in V. Jesenšek) tematizirata obseg prikaza frazeološkega gradiva v različnih slovarjih slovenskega jezika ter opozarjata na večinoma nizko stopnjo sistematičnosti pri njegovi predstavitvi. Ker se razmerje med termini stalna besedna zveza, frazeologem in frazem v slovenskem jezikoslovju ne v pojmovnem ne v poimenovalnem smislu še vedno ne kaže kot povsem razjasnjeno, kar je vidno tudi v razpravah zbornika, P. Weiss in V. Jesenšek izpostavljata dejstvo, da je temeljno vprašanje, s katerim se slovenska (narečna) frazeografija srečuje, opredelitev frazeološke enote ter njenih kanoničnih, fakultativnih ter variantnih sestavin. Razmisleka je vredno zlasti opozorilo V. Jesenšek, da določitev slovanske podobe frazema (invariantne ali lematizirane) ni zgolj vprašanje formalno-tehnične ter jezikovnosistemske narave, saj je pri sestavi frazeološkega slovarja nujno izpostaviti sociolingvistične kriterije, tj. uporabnika in namembnost slovarja, saj ti ključno vplivajo tudi na izbor frazeološkega gradiva (frazemi v ožjem in širšem smislu, pragmatični frazemi). K. Marc Bratina in P. Weiss trdita še, da je pri narečni frazeografiji nujno še upoštevanje razmerja narečna frazeologija (frazeološko gradivo, ki se

pojavlja le na nekem geografsko omejenem prostoru in v drugih kodih in jezikih (ustreznic nima) – frazeologija v narečju (nabor vseh frazeoloških enot, ki se v narečju uporabljajo, lahko pa so del tudi knjižnega jezika in drugih narečij). Poudarjeno je še stališče, da določitev načinov slovarske rabe vpliva tudi na uvrščanje frazemov v makrostrukturo slovarja ter v mikrostrukturo slovarskega sestavka, na predstavitev frazeološkega pomena ter njegove stilistike (V. Jesenšek, P. Weiss). Razpravi o frazeografski problematiki dopolnjujeta dialektološka prispevka, ki ugotovljata, v kolikšni meri se frazeološka leksika obmejnih narečij podreja vplivom sosednjih jezikov in ali oz. v kakšnih okoliščinah je motivacijsko okolje frazema (ne)avtohtono (R. Cossutta, K. Marc Bratina). Sklop prispevkov o frazeologiji zaključuje kontrastivna primerjava slovenskih, madžarskih ter nemških frazemov s sestavino *drevo* (E. Bernjak). Gre za raziskavo o konvergentnosti oz. divergentnosti frazemov glede na njihovo izrazno in pomensko podobo ter konceptualno podstavo. Prispevek je v metodološko-jezikovnoteoretičnem smislu nekoliko eklektičen. Dobro je, da je gradivo predstavljeno tudi z vidika kognitivne semantike, kot alternativa raziskovalnim paradigmam prej omenjenih prispevkov, vendar je treba opozoriti, da so koncepti, zlasti ker jih avtorica, tako se zdi, večinoma razume kot konceptualne metafore, najbrž vendarle pojmovani nekoliko preozko. Bralci smo, da bi lahko problematiki bolje sledili, pogrešali tudi navajanje prevodov (vsaj) madžarskih frazemov v slovenščino.

O enem od jezikoslovnih priročnikov za slovenščino, nastalih »po računalniškem štetju«, poroča razprava I. Stramljič Breznik. Prispevek sodi v sklop besedil, ki tematizirajo aktualno besedotvorno problematiko sodobnega (knjižnega) jezika. Uporabnost računalniško urejenih zbirk besedja v sodobni leksikografski praksi, v tem primeru poskusnega besednodružinskega slovarja, se v tujem jezikoslovju potrjuje že vrsto let. Na preprost način urejena računalniška zbirka glede na besedotvorne morfeme razčlenjena besedja v tem smislu ni izjema, izjemno pa

je, da takšen priročnik (lahko) naslavlja širši krog potencialnih uporabnikov. Glede na različne kriterije opisa hkrati zahtevnejšemu uporabniku omogoča pregled pojavljanja posameznih morfemov in kompleksnejših besedotvornih vzorcev v jeziku, kar je koristno z vidika opisnega jezikoslovja, leksikografske teorije ter pregleda natančnosti predstavitve gradiva v slovarju. Na sodobne tendence v rabi besedotvornovrstnih tipov in na (ne)ujemanje normativistične besedotvorne teorije z jezikovno prakso opozarja prispevek N. Logar, ki se ukvarja z zapisom medponskoobrazilnih zloženek iz dveh samostalnikov v slovenščini. Avtorica ugotavlja, da je medponskoobrazilno zlaganje v slovenščini zlasti zaradi interferenčnega vpliva angleščine eden najproduktivnejših načinov tvorjenja novih besed, ki je v slovenščini (že) sistemski in ustaljen. Poudarja, da je zapis posameznih tvorjenk tega tipa sekundarnega pomena in da je trenutno vezan na posa-mezne lekseme, zato jezikovnosistemskega normativističnega predpisa, ki bi veljal za celoten besedotvornovrstni vzorec, ni mogoče uveljaviti. Avtorica zagovarja večjo propustnost jezikovne norme, saj meni, da se bo trenutno veljavno pravopisno pravilo, ki priporoča zapis skupaj, moralo podrediti jezikovni rabi. S tem, da je kategorija eno- ali večbesednosti, ki se v slovenščini povezuje z vprašanjem zapisa skupaj – narazen, zaradi intenzivnega prevzemanja tujega besedišča v slovenščino pravzaprav manj relevantna, se strinja tudi A. Žele. Avtorica v razpravi spremlja novejšo slovensko leksiko z vidika aktualizacije pomenov leksemov, kot se kaže s pomenskoožitvenimi in -širitvenimi procesi ter s procesi (de)terminologizacije. Opozarja na nove tendence v pojavljanju besedotvornih morfemov in besedotvornovrstnih tipov, tudi z normativistično-stilističnega vidika. Zanimiva je avtoričina misel, da nastanek nove besedne zveze pravzaprav pomeni tudi novo pomenskoskladenjsko kombinacijo besed, kar povzroči spremembo pomenskosestavinske zgradbe najmanj ene besede v besedni zvezi, s čimer se poveča pomenska zlitost besed in »stopnja« leksikalizacije besedne zveze. Povedano drugače, nastanek besedne

zveze, mišljena je seveda zveza besed, ki je v kolokacijskem smislu (dovolj) relevantna, ne pa še ustaljena, sproži vsaj njeno minimalno idiomatizacijo. P. Jurgec raziskuje (mor)fonološke značilnosti mlajšega prevzetega besedja, pri čemer za določevanje kategorije »prevzeto« uporabljaja izključno fonološke kriterije. Ugotavlja, da je termin mlajše prevzeto besedje manj ustrezen, saj ne gre za absolutno, ampak stopenjsko kategorijo. To besedje je del slovenskega poimenovalnega fonda, in se kot tako podreja vsem temeljnim fonološkim pravilom slovenščine, vendar pa izkazuje v različni meri tudi posebnosti v distribuciji posameznih segmentov (fonemov, alofonov). Opozoriti velja še na avtorjevo pojasnilo, da kategorija mlajšega prevzetega besedja pravzaprav ni časovno pogojena kategorija, saj se večina njenih distribucijskih posebnosti glede na fonološko »nevtralno« besedje v času ne odpravi. A. Valh Lopert razpravlja o besedišču v pogovornih radijskih oddajah. Morda bi veljalo prevladujočo avtoričino tezo, »da je zborni jezik tisti, ki je izbran za skupno javno sporazumevanje«, pri čemer je treba omeniti, da avtorica seveda opozarja tudi na vpliv javnosti pri izbiri koda, nekoliko bolj zrelativizirati. Razmerje med standardom in drugimi variantnimi kodi v jeziku pri javnem sporazumevanju seveda ne more in ne sme več biti predstavljeno kot razmeroma neproblematično. Izbira koda za sporazumevanje je kompleksno vprašanje, ki ga ne moremo zreducirati zgolj na nivo socialne ali funkcijske zvrstnosti oziroma na pričakovane naslovnika, saj na tovrstno izbiro vpliva interakcija številnih raznolikih dejavnikov. Prispevek V. Mikolič se osredinja na modifikacijo argumentov v znanstvenih besedilih, in sicer obravnava jezikovna sredstva, s katerimi pisci opozarjajo na različno moč svojih argumentov, ko želijo s svojimi prispevki objektivizirati subjektivne poglede na stvarnost. Modifikacija argumentov, ki jo avtorica zasleduje v odnosu do propozicijske vsebine, je zaradi nenehne nadgradnje človeškega vedenja nujen element znanstvenih besedil, po V. Mikolič pa se udejavanja v

različni meri, in sicer glede na poglavje v znanstvenem besedilu, metodološki pristop, znanstveno področje in osebni stil avtorja. Drugi sklop dopolnjuje še razprava A. Vidovič Muhe o sopomenskosti in protipomenskosti kot temeljnima paradigmatskima razmerjema, ki sta odločilni tudi pri določanju leksikalne večpomenskosti, zaključuje pa ga prispevek D. Unuka o posebnem naboru izrazito ekspresivnih personalnih deiktičnih sredstev, tj. apelativov s hipokoristično vlogo.

Tretji sklop zbornika prinaša problemski ter kronološki pregled posameznih segmentov pomenoslovne, besedotvorne ter, deloma, leksikografske problematike v zgodovini slovenskega jezika, kot se kaže v slovenski (jezikoslovni) literaturi, pri čemer so jeziko(slo)vni pojavi opazovani in ovrednoteni tudi z vidika trenutnega stanja v slovenskem jeziku in jezikoslovju. Pregled besedja v časovnem prerezu nas spodbuja tudi k razmisleku o tem, kakšen je odsev družbeno- in kulturnopolitične situacije na jeziko(slo)vno realnost.

Zbornik je gotovo pomembno dopolnilo k slovenski leksikološki literaturi. Z nekoliko večjo zastopanostjo prispevkov, ki bi sledili paradigmam kognitivne semantike ter s korpusnimi podatki podprte leksikologije, ki sta v slovenskem jezikoslovju že dokaj dobro razviti, bi sicer še bolj odseval realno različnost pristopov v slovenski leksikologiji, vsekakor pa gre za knjigo, ki jo je vredno vzeti v roke. Kot bralci bi si torej morda želeli le, da bi bilo besedje v naslednjih zbornikih še pogosteje obravnavano tudi z metodologijo korpusnega, kognitivnega ter drugih jezikoslovij. Metodološko-jezikovnoteoretično čim bolj raznovrsten pregled namreč vedno omogoča, da problematiko zaobjamemo še bolj celovito, objektivno in verodostojno.

Nina Ledinek
 Florjan
 ledinekn@gmail.com